

IMAGINATION AS A MEANS OF REFLECTING THE PSYCHE

N N Azizov

He is a doctoral student at Andijan State University

The article explores the epic significance of the depiction of the protagonist in the trilogy "Four Sides of the Qibla" by writer Oman Mukhtor. The artistic-aesthetic function of the imagination in the development of the spiritual world is analyzed based on scientific and artistic sources.

Keywords: fantasy, fiction, artistic psychology, analytical principle, demonological character.

ХАЁЛОТ ТАСВИРИ РУҲИЯТНИ АКС ЭТТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Н.Н.Азизов

Андижон давлат университети таянч докторанти

Мақолада ёзувчи Омон Мухторнинг “Тўрт томон қибла” трилогиясида хаёл тасвирининг қаҳрамон руҳиятини ёритишдаги эпик аҳамияти ўрганилган. Руҳий олам инкишофида хаёл мотиви бажарган бадиий-эстетик функция илмий ва бадиий манбаларга таяниб, таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: хаёлот, фантастика, бадиий психологизм, аналитик принцп, демонологик персонаж.

Хаёл инсоннинг доимий ҳамроҳи. У хаёл воситасида болаликка қайтиши ёки келажакка саёҳат қилиши, орзу-армонларини эслаб, умидланиши ва ё тушкун ҳолатда бўлиши мумкин. Бу табиий. Эндокринолог Ганс Селье таъбири билан айтганда, тасодифий деб ҳисобланган кўплаб кашфиётлар, аслида, хаёлотнинг буюк кучи туфайли пайдо бўлади. Француз адиби Ж.П.Сартр фикрича эса, дунёдаги ҳар қандай конкрет ва реал онг реалликдан ташқарига чиқишни ифодалайдиган даражада хаёл билан тўлдирилади¹. Бадиий асарда ҳам қаҳрамон ўй-хаёлларини ифодалашдан турли бадиий мақсадлар кўзда тутилади. Аниқлик киритиб олиш керакки, биз хаёл деганда персонажнинг ҳар қандай ўй-хаёлларини эмас, қаҳрамон руҳий эврилишларига туртки бўлган, шунингдек, фантастик ҳолат ва тасвирларнинг юзага чиқишига хизмат қилган бадиий детални тушунамиз. “Тўрт томон қибла” трилогияси таркибидаги романларда хаёл салмоғи тадрижий ўсиб бориши кузатилади. Биринчи роман “Минг бир қиёфа”да персонаж хаёли билан боғлиқ биргина эпизодик нореал лавҳа тасвирланса, “Кўзгу олдидаги одам”да Валижон хаёлларига кенгрок ўрин берилиб, тахайюл эркинлиги муаллифга “инсон онгининг чуқур пучмоқларини тасвирлаш, унинг онг ости қатламларига таъсир қилиш орқали бадиий мулоқотни амалга ошириш”²да қўл келади. “Тепаликдаги хароба”да эса хаёлот роман марказида туради. Гарчи Мирза Ғолиб хаёлларида ранг-баранг, бир-биридан олис макон ва замонга оид ғайритабиий ҳодисалар учраса-да, синчковлик билан қаралса, барининг замирида реаллик ботин экани, муаллиф реал борликни, ўз даврини мушоҳада этаётгани аёнлашади.

“Минг бир қиёфа”нинг бир неча ўрнида Абдулла Ҳакимнинг Ҳалимани ёдга олиши, бевосита унга бағишлаб ёзган шеърларини эслаши насрий асарнинг лиризм билан суғорилишини таъминлайди. Персонаж хаёлотидан уйғун тарзда фантастик тасвирга ўтиб кетилиши билан характерли эпизод ҳам бевосита Ҳалима билан боғлиқ. Қуйида шу ҳақда тўхталамиз:

¹ Сартр Ж.П. Воображаемое. Феноменологическая психология воображения. – Москва: Наука, 2001. – С.306.

² Куронов Д, Шералиева М, Мамажонов З. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2013. – Б.292.

“Манзиллар чекиниб, деворлар суриниб, эшиклар кулаб, бехосдан Ҳалима хонага кириб келганича, унинг рўпарасида тўхтади”³.

Абдулла Ҳаким корчалонлар қўлида – тутқунликда, калтакланган ва азобланаётган ҳолда, инсон бундай пайт “кимгадир сиғиниб-суяниш, ёлвориб илтижо қилишни истайди”. Қаҳрамоннинг беихтиёр Ҳалимани эслаши ва қаршисида аёлнинг пайдо бўлиши бадиий ҳақиқатга тўла мос. Мазкур лавҳа В.Шекспирнинг “Ҳамлет”, Фитратнинг “Абулфайзхон”, С.Зуннунованинг “Рух билан суҳбат”, А.Ориповнинг “Соҳибқирон” асарларидаги фантастик эпизодни ёдга солади. Ушбу асарларда келтирилган бадиий шартли тасвирдан муайян поэтик мақсад кўзланган ва муаллифлар қайсидир даражада бунга эришган, дея оламиз. Айтиш керакки, “Абулфайзхон” драмасида ҳаёл конкретлашиб, персонаж ўлароқ ҳаракатлана бошлайди. Сиёвушнинг Ҳаёлга айланиб, сюжетда пайдо бўлиши, биринчи галда, замон ва макон орасидаги масофани йўққа чиқаради. Қолаверса, Фитрат юрагини ўртаётган дардларни, айнан, Ҳаёл тилидан айтиб олади. Тарихга назар солган адиб унда ўз замонасида кечаётган жараёнлар, ёвузлигу жаҳолатнинг аксини кўргани, мушоҳада объекти XX аср аввалидаги Туркистон бўлгани шубҳасиз. Асар сўнггидаги Ҳаёл монологи муаллифнинг тожу тахт, салтанатга нисбатан муносабати ифодаси экани, тағзаминида юрт қайғуси-да борлиги ошқора сезилади. Ўйибор беринг: “Ҳаёл (тахтга қараб). Эй қора куч, қуруб кетгур тахт! Ҳеч гуноҳи бўлмаган болалардан, тоғ каби йигитлардан миллиончалари сен учун қурбон бўлиб кетарлар. Инсонлар томонидан яратилган мингларча тангрининг энг бузукбоши, энг шуми, энг қоп-қора саодат – сенсан”⁴.

Юқорида саналган асар қаҳрамонлари арвоҳ билан (“Ҳамлет”да ота арвоҳи, “Абулфайзхон”да Сиёвуш арвоҳи, “Рух билан суҳбат”да марҳум эр арвоҳи) суҳбатга киришса, Абдулла Ҳакимнинг суҳбатдоши тирик; у қачонлардан бери Ҳалимани бир кўриш орзуси билан яшаган. Табиийки, ҳаёлий учрашувда ретроспектив усул билан муҳаббат тарихи эсланади. Персонажнинг дунёга этак силкиб, дарвешона ҳаёт йўлини танлагани ушалмаган орзу – севги билан боғлиқ экани ойдинлашиб, бир пайтлар осийлик, муҳаббатда бебурдлик қилгани ҳақидаги ҳақиқатлари унинг бугунги руҳий ҳолати, мискин қиёфасини тўлақонли асослаб беради. Шундай бўлса-да, бу воқеа қаҳрамон орзусининг рўёбга чиққани билангина қимматли эмас.

“Мен сени фақат узокдан бир кўрмоқчи, сўнгги бор ҳуснингни томоша қилмоқчи эдим. Минг шукр, ахийри бу менга насиб этди. Мен энди **ўлимдан кўркмайман**”⁵.

Айнан, ўлимдан кўркмаслик Абдулла Ҳакимнинг Бурҳон Шариф билан боғлиқ воқеа (корчалонларнинг Бурҳон Шариф ўрнига уни қийноққа солиши) юзасидан чиқарган қарорида қатъий қолиб, мустаҳкам ирода кўрсатишида ғоят муҳим эди.

Ўтган асрнинг 20-йилларида исёнкор шоиримиз Чўлпон:

Ҳаёл, ҳаёл... Ёлғиз ҳаёл гўзалдир,
Ҳақиқатнинг кўзларидан кўрқамен⁶

– деб ёзганди. Таассуфки, Омон Мухтор қаламга олган даврда ҳам ёлғиз ҳаёл гўзал, ҳақиқатнинг кўзлари эса ҳамон кўрқинчли бўлиб қолаверган. Абдулла Ҳаким ўша кўрқинчли кўзларга тик боқиш, жасорат кўрсатишда ҳаёлий воқеадан ҳам куч олган.

“Кўзгу олдидаги одам” романи қаҳрамони Валижон ўй-ҳаёлларида эса Сирож муаллим муқим ўрнашиб олган. Ҳарчанд уринсин, унутиш, чалғиш имкони топилмайди. Нима қилиб бўлса-да, сирли жумбоқни ечиши шарт. Кутилмаган воқеадан (ўлган одамни қайта учратиш) ҳайратга тушган қаҳрамон ҳаёллари кўрқинчли тусга кириб боради. Масалан, ўша куннинг ўзидаги тунги ўйларига диққат қаратайлик: “Болаликда раҳматли холамдан эшитган воқеани беихтиёр эсладим... Тунда ховлига чиқса, ялтираган тоғора устига сочларини ёйиб, гўзал бир ажина бошини юваётган эмиш!

Ўлими олдидан катта амаким айтиб берган воқеа ҳам ёдимга тушди...

³ Мухтор О. Минг бир қиёфа // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон қибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б.24.

⁴ Фитрат. Танланган асарлар. V жилдлик, I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б. 219.

⁵ Мухтор О. Минг бир қиёфа // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон қибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 27.

⁶ Чўлпон. Асарлар. V жилдлик, I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2016. – Б. 76.

Дала-даштда, аравада кетаётган экан. Бехосдан рўпарада хурпайган қоп-қора бир шакл пайдо бўлибди. От ўзини орқага ташлабди. Арава тўнтарилиб кетибди! Ҳаммаёғи шилиниб-қонаган амаким арава остидан чиқиб қараса, ҳеч нарса йўқ, фақат от ҳамон титраб турибди эмиш!”⁷

Кўчирмага кенг ўрин бердикки, бундан мақсад Сирож муаллим билан бошланган қаҳрамон ҳаёлларининг ваҳимага айланиб, катталашиб бораётганига урғу бериш. Жараённинг бу тарзда кечишини Сирож муаллим қиёфасида Иблис образи тасвирлангани (бу ҳақда иккинчи бобда тўхталамиз) билан изоҳлаш мумкин. Қолаверса, Валижоннинг қабристонда ҳаёлидан ўтган иқроор: “Мен қабристонга йиллар бўйи бировни зиёрат қилгани кирмаган; бугунги даҳмаза рўй бермаганида, кирмас ҳам эдим... Шармандалиқ, албатта!”⁸, – содир бўлаётган воқеаларнинг табиийлигини далиллайди. Кўрамизки, иймоннинг заифлашуви, эътиқодда суёт кетиш Сирож муаллимни қаҳрамон қаршисига олиб чиққан. Бу худди Худони унутиб юбораётган маконга Воланднинг келишига ўхшаш манзара. Шундан келиб чиқиб айтамызки, иймон масаласи романда марказий ўрин тутган бош мавзулардан бири. Д.Атлашкина Н.В.Гоголнинг “Дахшатли қасос” ҳикоясида сеҳргар қиёфасида шайтоннинг кучи тасвирлангани, лекин бу сирли, кўрқинчли кучга провослав дини, илоҳий қонунларнинг барча фатҳ этувчи кучига ишонч туйғуси қарши туришини ёзади⁹. Омон Мухтор романида ҳам, “мавжуд ҳолатнинг сабабларини ташқаридан излаб тополмаган, руҳан эзилиб маънавий инқирозга юз тутган Валини Аллоҳга бўлган чала-ярим эътиқодигина тутиб қолади”¹⁰. Кўрамизки, демонологик персонажларни фақат иймон билангина енгиб ўтиш мумкин. Эътиқодимиз нуқтаи назаридан бунга шак-шубҳасиз ишонамиз. Аммо эътироз уйғотиши мумкин бўлган жиҳат борки, халқ эртакларида шайтонни ақл-заковат, уddaбуронлик орқали енгган қаҳрамонлар ҳам учрайди. Ш.Назарова шайтонни енггиш мотивига тўхталаркан, “Шайтон билан деҳқон” эртагига мурожаат этади¹¹. Эртақ сюжетида ўз ғарази боис бир неча бор зарар кўрган шайтон икки хум тилла сабаб деҳқон билан шартлашади. Шартга кўра, “Бир-биримизни опичлаб, ашула айтиб кетамиз, қайси биримизнинг ашуламиз кўп бўлса, тиллани ўша олади”,¹² – деб айтилади. Тадқиқотчи ашула ижроси, овоз гўзаллиги, оҳанг тебранишлари билан боғлиқ шарт-синов мотивлари Довуд а.с.га бориб туташини, деҳқон қиёфасида, айнан, Довуд а.с. келишини таъкидлаш билан бирга, шайтонни енггиш мотиви генезисини Иблис ва Исо а.с ўртасидаги суҳбат, Муҳаммад (с.а.в)нинг шайтон билан савол-жавобига – илоҳий манбаларга боғлайди. Айтилганлардан келиб чиқиб, демонологик руҳларни енгилда иймон бирламчи экани ҳақидаги фикримиз тўла асосли эканига ишонч ҳосил қиламиз.

Маълумки, “адабиётшуносликка оид манбаларда бадиий психологизмнинг динамик, типологик ва аналитик принциплари фарқлаб кўрсатилади. <...> Аналитик принцип персонаж дилидаги ҳис-туйғулар, онгидаги ўй-фикрларнинг илдишлари, тадрижини жараён тарзида изчил ва атрофлича тасвирлашни тақозо этади”¹³. “Кўзгу олдидаги одам” романида, айнан, аналитик принципнинг етакчилиги яққол кўринади. Валижоннинг Сирож муаллим ҳақидаги ҳаёлларидан Бадалбек, Ҳанифа, Мамлакатхон, тўрт шотир билан боғлиқ ўй-фикрлар ўсиб чиқади. Шуниси борки, воқеалар давомида кузатиловчи қаҳрамоннинг ҳар қандай ҳаёли якунда Сирож муаллим ҳақидаги ўйларга занжир бўлиб боғланаверади. Бу эса руҳият манзараларини ёрқин кўриш ва тушуниш имконини яратади. Валининг ҳаёллар ортидан кувиши янги-янги тугунларни ҳосил қилади, бу тугунлар, ўз навбатида, илк тугунга бориб туташаверади.

“Дунёда аёлки бор, ҳам фаришта, ҳам алвастидир”¹⁴. Бу гап Валижоннинг қулоғига қачонлардир чалинган, Ҳанифани учратиши билан ҳаёлида қайта жонланиб, уни узоқ вақт таъқиб

⁷ Мухтор О. Минг бир қиёфа // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон қибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 185.

⁸ Юкоридаги манба. – Б.177.

⁹ Атлашкина Д.С. Фантастический реализм Н.В. Гоголя. [Интернет ресурс]. URL: <https://revolution.allbest.ru> (Мурожаат этилган сана: 18.08.2021)

¹⁰ Романнинг янги умри. (Д.Қуронов билан суҳбат) // Китобда: Норматов У. Ижод сеҳри. – Тошкент: Шарқ, 2007. – Б.228.

¹¹ Назарова Ш. Ҳаёл ва ҳақиқат фольклор ва теология кесимида. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2013. – 108 б.

¹² Shayton bilan dehqon. [Интернет ресурс]. URL: <https://ertak.uz> (Мурожаат этилган сана: 23.08.2021)

¹³ Қуронов Д, Шералиева М, Мамажонов З. Адабиётшунослик лугати. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – Б.49.

¹⁴ Мухтор О. Кўзгу олдидаги одам // Китобда: Мухтор О. Тўрт томон қибла. – Тошкент: Шарқ, 2000. – Б. 185.

қилади. Гоҳ Ҳанифа, гоҳ Мамлакатхон ҳақида ўйларкан, бири фаришта, бири алвасти бўлиб туюлаверади. Қизиқ томони, бу муносабат бот-бот ўрин алмашиб туради. Яъни, илк учрашувда фаришта бўлиб кўринган Ҳанифани кейинроқ алвасти, бир муддат ўтгач, яна фаришта деб ўйлайди. Мамлакатхон билан ҳам шундай. У дастлаб фаришта, кейин алвасти ўлароқ таассурот қолдиради. Қахрамон Ҳанифа ҳақидаги ўйларда Бадалбек орқали билвосита, Мамлакатхон (Сирож муаллимнинг кизи) ҳақидаги ўйларда бевосита Сирож муаллим билан хаёлан тўқнаш келаверади. Эътиборли жиҳати, Валижоннинг икки аёл персонажга оид ўйлари, аввало, Бадалбек ва Сирож муаллим ҳақидаги хотиралардан озикланади. Даставвал, Ҳанифанинг ёшликдаги таниши экани, қолаверса, дахмазага учраган паллада унга қайта рўбарў келиши, қизни “нажот фариштаси” деб билишига асос бўлади. Валижоннинг тасаввуридаги Бадалбек ёвуз одам. “Нажот фариштаси” шу одамнинг кизи эканини билгач, отаси билан боғлиқ хаёлларга чалғиб, уни алвасти ўлароқ ўйлай бошлайди. Кўринадики, Ҳанифага нисбатан кейинги қарашлари Бадалбек шахсияти орқали шаклланади. Аксинча, Сирож муаллимни яхши одам деб билгани учун кизи ҳақида ҳам шунга кўра ўй юритади. Валижон шундай ҳолатдаки, у учун энг муҳим нарса Сирож муаллим билан рўй берган воқеанинг – сирнинг тагига етиш. Сирнинг калити унинг оиласида деб ўйлаш ва ҳаракатланиш Мамлакатхон билан муносабатларини жадаллаштиради. Оқибатда шундай қўйга тушадики, “Мамлакатхон менинг жони-жаҳонимга айланган, менга усиз ҳаёт йўқ эди. Мен унга топина бошлаган эдим”¹⁵.

Валижон чойхонада учратганида Сирож муаллим битта эди, уни тирилган деб ўйлаган, холос. Мамлакатхонга яқинлашгач, ертўлада ҳам Сирож муаллим пайдо бўладики, сир фош бўлиш ўрнига чигаллаша боради. “Энди буларнинг иккисидан (учаласидан) қайси бирини Сирож муаллим деймиз”¹⁶. Воқеалар давомида эса унинг учувчи ва муаллим ҳақидаги аввалги таассуротлари ўзгара бошлайди. “... Бадалбек ерни заҳарлагани тўғри, лекин Сирож муаллимнинг **гуноҳи кўпроқ** бўлиши керак, деган хаёлга бораман”¹⁷. Қахрамоннинг ўз-ўзини англаб бориши, ҳақиқат сари одимини тезлаштириб, атрофдаги инсонлар (Сирож муаллим, Бадалбек, Ҳанифа, Мамлакатхон)нинг асл қиёфасини танитиб боради.

Мамлакатхоннинг иссиқ оғушидан чиққан Валижон эски бир китобдаги “Шайтон тандаги қон каби” – деган сўзларни эслайди. “Ўзимча: “Энағарни боласи...” – деб ўйладим. Бу – шайтонгами, Сирож муаллим ёки Мамлакатхонгами – кимга тегишли? – билмас эдим”¹⁸. Аслида учовининг илдизи битта – Иблисга боғланади. Валижон наздида эса, улар тамоман бошқа-бошқа яратик. Шу ўринда “Ўткан кунлар” романи таҳлилига бағишланган бир мақолага юзлансак. Унда Уста Алим ва Отабек тақдири қиёсланиб, мавжуд вазият ҳақида шундай ёзилади: “Орага шайтанат оралагани бор гап. Бироқ шуниси эътиборлики, бу ўринда шайтанат сўзига Отабек бир турли, ўқувчи бошқа бир турли, муаллиф тагин бир турли мазмун беради. Табиийки, сюжет воқеаларини кузатиб келаётган ўқувчи учун “шайтанат” – Хомид ва унинг ҳамтовоқлари. <...> Отабек наздида эса “шайтанат” қайнотасининг дилига оралаган”. Муаллиф учун эса “<...> шайтанат”, аввало, Отабекнинг хаёлини забт этган”¹⁹. Худди шундай, Валижон ҳам айни ҳолатда вазиятни тугал ҳис қилишдан йироқ. Ўқувчи эса, муаллиф илгари сурган бадий ғояни англай олсагина, Сирож муаллим оиласи тимсолида тоталитар тузумнинг кичик макети яратилганини тушуниб етади.

“Тепаликдаги хароба” романи илк саҳифаларидаги бош қахрамон билан Мардонқул ака ўртасидаги суҳбат ва асар хотимасида берилган автобусдаги суҳбатни айтмаганда, қолган барча ўринларда Мирза Ғолиб ёлғиз ҳаракатланади. Турли макон ва замонда яшаган персонажлар сюжет воқеаларига, бевосита, қахрамон хаёлотини орқали кириб келади. Бундан кўринадики, адиб инсон хаёлотигадики чексизликлардан ўз бадий мақсадини амалга оширишда самарали фойдаланган.

¹⁵ Юқоридаги манба. – Б.212.

¹⁶ Юқоридаги манба. – Б.209.

¹⁷ Юқоридаги манба. – Б.230.

¹⁸ Юқоридаги манба. – Б.201.

¹⁹ Бу ҳақда қаранг. Куронов Д. Душманни танитган дўст. // Китобда: Муталаа ва идрок машқлари. – Тошкет: Akademnashr, 2013. – Б.6.

Профессор Ҳ.Каримов тўғри таъкидлаганидек, “хаётдаги энг катта жасорат руҳий ботирликдир”²⁰. Шу жихатдан муаллиф бадиий нияти воқеликка эмас, унинг қаҳрамон ботиний оламига таъсири, Мирза Ғолибнинг ички кўркувни енгиб бориш жараёнига қаратилган. Харобада дастлаб содир бўлган ҳодисалар (парда ортида уч жасаднинг пайдо бўлиши, аёли Мастура қиёфасида дераза ортидаги кўланканинг кичкириклари) уни кўркув-вахимага солса, кейинги ўй-хаёллар (Лутфий ҳаёти ва ижодига оид мулоҳазалар, сомонийлар ҳақидаги хотираларнинг эсланиши) ундаги мудроқ тафаккурнинг уйғонишига хизмат қилади. Шу билан бирга, “замона билан аналогия асосида бадиий акс эттирилган ўтмиш аналогия асосида замона моҳиятини англашга ёрдам беради”²¹.

Қийин вазиятда, ҳамкасб-дўстлари тутган йўлдан аламзада Мирза Ғолибнинг болаликдаги дўсти Лутфуллани эслаши орқали билвосита асарда Лутфий образи жонланади. Шоир ғазаллари мазмунига таяниб, муаллиф унинг қиёфаси, севги тарихини яратишга интилади. Бунда Лутфий сиймоси, ғазалларига кўчган соф муҳаббатини Мирза Ғолиб шахсияти, Мастурага бўлган муносабати билан қиёсан ўрганиш тарихий мавзуга юкланган бадиий мазмунни, ёзувчининг бадиий-эстетик мақсадини ойдинлаштиради. Омон Мухтор суҳбатлардан бирида²² Лутфий образининг яратилишига тўхталиб ўтади: “Лутфий ҳақида бир алоҳида роман ёзиш мумкин эди. Ҳолбуки, Лутфийнинг тарихини 30 бетларга жойлаштирганман. Мен Лутфийнинг ҳаётию муҳаббат тарихини тиклаб бердим, бу ёзилмаган эди”.

Лутфий даҳосига юзланиш орқали икки муҳим вазифа бажарилган. Биринчидан, ўзбек адабиётида Лутфий образи, бадиий қиёфаси яратилган бўлса, иккинчидан, шоирнинг муҳаббат тарихини ёритиш асносида адиб бош қаҳрамон сийратидаги инсоний қусурлар, ички эврилишларга эътибор қаратади. Яъни бир инсонни юракдан севиб, ардоқлай олмаган, мажозий ишққа етишмаган одам маънан тозариши мумкин эмас. Лутфийнинг севги тарихини хотирлаш Мирза Ғолиб учун руҳий синов, комиллик йўлидаги тўсиқларни янчиб ўтишда восита. Шу жихатдан қаралса, бош қаҳрамон ва Лутфий характеридаги зидлик юзага чиқади. Мирза Ғолиб инсон бахтли яшамоғи шарт, деб ҳисобласа-да, (“Дунёда бир одам бахтли бўлмас экан, ҳар қандай жамоанинг падарига лаънат!”) аввало, ўзи руҳан пок эмас, муҳаббатида ҳам кемтиклик кўзга ташланади. Аксинча, Лутфий муҳаббати шу қадар соф ва самимийки, ишқ воситасида у “фариштадек – пок бир руҳ, беғубор бир қиёфа”га кирган.

Кўрамазки, ҳаёл Омон Мухтор асарларида нореалистик тасвир имкониятларини юзага чиқариш учун кенг йўл очади. Қаҳрамон ҳаёлотли образ руҳияти, ички эврилишлар, психологик зиддиятларни ифодалашда муҳим ўрин тутаяди. Бу, айниқса, “Тепаликдаги хароба” романида улкан бўй кўрсатади.

Юқоридагиларни хулосалаб, шуни айтиш мумкинки, трилогия қаҳрамонлари ижтимоий муҳит шарт-шароитлари билан ҳисоблашиб, унга кўра ҳаракатланаётган, ўз ирода кучи билан ундан юқорилашга интилаётган реалистик образлар. “Минг бир қиёфа” романидаги биргина образ – Бурҳон Шариф тасвирида романтик қаҳрамонга хос сифатлар – юксак идеаллар билан яшаш, “реал оламдан кўра мукамалроқ олам яратишга” интилиш – кузатилса-да, у ҳам мавжудликнинг метин қобиғини ёриб ўтолмаган, реалликдан баланд кўтарила олмаган, маънавий мағлуб шахс тимсоли. Биз имкон қадар таҳлил этишга уринган фантастик ҳолат-у воқеликлар, туш мотиви ва ҳаёлот тасвири – буларнинг бари реалистик манзарани ўқувчига янада жонли кўрсатиш, реал инсон оғриқлари, ўйлари билан чуқурроқ таништириш, бир сўз билан айтганда, ҳаётини материални бойитиб, бадиий такомилга етказишга хизмат қилган.

²⁰ Каримов Ҳ. Ўзбек романларининг тараққиёт тамойиллари. Услубий қўлланма. Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. 2008. – Б. 71.

²¹ Қурунов Д. Талқин имконлари. – Тошкент: Turon zamin ziyo, 2015. – Б.40

²² Мухтор О., Отабой А. Ҳар кимнинг ўз замин, ўз осмони бор. (давра суҳбати). Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – 1998. – 6 март

Адабиётлар

1. Қуроноф Д, Шералиева М, Мамажонов З. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2013. – 406 б.
2. Мухтор О. Тўрт томон қибла: Уч романдан иборат Шарқ дафтари: (Трилогия) – Тошкент: Шарқ, 2000. – 432 б
3. Фитрат. Танланган асарлар. V жилдлик, I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – 256 Б.
4. Чўлпон. Асарлар. IV жилдлик, I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2016. – 368 б.
5. Каримов Ҳ. Ўзбек романларининг таракқиёт тамойиллари. Услубий қўлланма. Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. 2008. – Б. 123.
6. Қуроноф Д. Мутолаа ва идрок машқлари. – Тошкент: Akademnashr, 2013. – 336. б.
7. Назарова Ш. Хаёл ва ҳақиқат фольклор ва теология кесимида. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2013. – Б.108.
8. Мухтор О., Отабой А. Ҳар кимнинг ўз замин, ўз осмони бор. (давра суҳбати). Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – 1998. – 6 март
9. Қуроноф Д. Талқин имконлари. – Тошкент: Turon zamin ziyo, 2015. – 128 б
10. Қуроноф Д, Раҳмонов Б. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. – Тошкент: Фан, 2008. – 275 б.
11. Сартр Ж.П. Воображаемое. Феноменологическая психология воображения. – Москва: Наука, 2001. – С.319.
12. Атлашкина Д.С. Фантастический реализм Н.В. Гоголя. <https://revolution.allbest.ru>
13. Shayton bilan dehqon. <https://ertak.uz>